

Bessarabia dialects of new formation of the North-Bessarabia origin. The author characterizes some their different grammatical features among the other heterogeneous and homogeneous dialects of South-East and North origin spread in the area between the Danube and the Dniester rivers; with the aim to establish area relevant features describes the grammatical peculiarities of every dialect among genetically related dialectal micro system in the multi-lingual and multi-dialectal region under study. The author focuses on the dynamics, in particular on the saved archaic dialectal features and on that ones, which are formed on the North-Bessarabia base in the South-Bessarabia area and are internal and external relevant.

Key words: the Ukrainian South-Bessarabia dialect, grammatical features, the area between the Danube and the Dniester rivers, heterogeneous, homogeneous, mosaic structure, dynamics.

Стаття надійшла до редколегії
04.04.2013 р.

УДК 81'37

Вікторія Котенко

Оцінний компонент у семантичній структурі дієслів кумулятивної дії

У статті окреслюється сучасний стан і перспективи лінгвістичного дослідження категорії кумулятивності в українській мові та характеризуються різнорівневі засоби відображення кумулятивної семантики, описується мікроструктура лексики зі своєрідною семантикою кумулятивності, досліджуються семантичні особливості репрезентації оцінного компонента в структурі дієслів кумулятивного способу дії як відображення суб'єктивного ставлення мовця до кількісно-результативних характеристик своєї чи чиеїсь діяльності, кількості предметів та явищ об'єктивної дійсності. У статті запропоновано умовний поділ на позитивну (схвальну), нейтральну та негативну (несхвальну) кумулятивність. Автор наголошує на важливому значенні додаткових засобів вираження емотивно-експресивної оцінки, що зумовлюються суб'єктивним ставленням до ситуації.

Ключові слова: функціональна граматики, категорія кумулятивності, кумулятивна семантика, оцінний компонент семантики, позитивна/нейтральна/негативна кумулятивність.

Постановка наукової проблеми та її значення. У дослідженнях останніх років простежується збільшення наукового інтересу до вивчення різних аспектів семантичної структури та взаємозв'язків мовних одиниць різних рівнів. Мовні утворення аналізуються у зв'язку з особливостями відображення довколишнього світу у свідомості людини, де на «сислове слово» нашаровуються особливості ментального лексикону, адже існують «численні координаційні й субординаційні, усвідомлювані та неусвідомлювані зв'язки між окремими мовними сутностями і концептуальними структурами, що стоять за ними» [4, с. 5].

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Сфера оцінних значень здавна привертала увагу мислителів та філософів (Арістотель, Дж. Локк, Гоббс). Вивчення оцінки відбувалось у логіко-філософському (А. А. Івін), комунікативному (В. Н. Теля) та когнітивному аспектах (Т. В. Писанкова). Хоча категорія оцінки досліджувалась у різних аспектах (Е. М. Вольф, В. М. Русанівський, Г. І. Приходько, Е. Н. Токарева М. В. Ляпон, С. М. Проскуріна, Т. В. Радзівська), проте досі існують прогалини в дослідженні оцінного компонента в семантичній структурі окремих елементів мовлення та функціонально-семантичних категорій.

Актуальність дослідження зумовлена антропоцентричним характером сучасної лінгвістичної науки та зростаючим науковим зацікавленням до процесу мовленнєвої взаємодії комунікантів та аналізу різних суб'єктивних значень, а особливо значення оцінки.

Мета дослідження – з'ясувати особливості відображення оцінного компонента в семантиці дієслів кумулятивного способу дії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Кумуляція (латин. *cumulatio*) – накопичення, збільшення. Новий тлумачний словник української мови трактує лексему «аккумуляція» як «збирання, нагромадження, зосередження чого-небудь» [8 с. 23].

Функціонально-семантична категорія кумулятивності пов'язана зі сприйняттям людиною кількісно-результативних характеристик своєї чи чиеїсь діяльності, кількості предметів та явищ об'єктивної дійсності та їх відображенням у мовленні.

Філософське осмислення категорійного значення кумулятивності базується на протиставленні наступних понять: «мало/багато», «кількість/якість», «одиночність/сумарність». Центром функціонально-семантичної категорії кумулятивності є дієслова кумулятивної дії (*дієкумулятиви*) – *спрефіксовані одиниці, що найчастіше виражають завершену інтенсивно виконувану дію з додатковою семантикою нагромодження, формальним показником якої є здебільшого префікс на- та конфікс на- -ся*.

Аналіз останніх досліджень із питань кумулятивної семантики у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві свідчить про те, що увага науковців зосереджена на дієслові (М. І. Калько, О. Л. Ачилова, С. О. Соколова, О. В. Ярема). До способів вираження кумулятивного значення в українській мові побіжно зверталася Т. М. Сидоренко, яка зазначала, що ядро поля дієслів кумулятивної дії становлять лексеми, які мають значення: 1) «нагромадити велику кількість чого-небудь»; 2) «множина, чисельність об'єктів, що чинять дію» [14, с. 2].

Кумулятивна семантика може виражатися різнорівневими мовними засобами, що, у свою чергу, утворюють функціонально-семантичну категорію кумулятивності. Кумулятивне значення по-різному дістає експлікацію у зв'язку з потребами конкретної комунікативної ситуації та може реалізуватися на морфологічному (*префікс на-, конфікс -ся*), лексичному (*дієслова кумулятивного способу дії*), синтаксичному (*генитивні, генитивно-квантитативні та інші речення з кумулятивною семантикою*) та фразеологічному рівнях (*фразеологічні конструкції із семантичним інваріантом «багато»*). Основними складниками змісту функціонально-семантичної категорії кумулятивності є кванта-тивний компонент «багато», оцінний компонент «занадто».

Л. О. Овсієнко зазначає, що «ступінь оцінно-прагматичної спрямованості всієї мовленнєвої діяльності учасників дискурсу реалізується в різних комунікативних ситуаціях неоднаково, однак її вплив на досягнення комунікативної мети мовців є значним» [9, с. 184]. Категорія оцінки в більшості випадків розглядається як судження про цінності, тобто є категорією, яка базується на опозиції «добре – погано» та є відображенням ціннісної картини світу. Цінність визначають як позитивну чи негативну сутність об'єктів навколишнього світу для людини [7, с. 186]. *Компонентами оцінки є суб'єкт оцінки, об'єкт оцінки та ситуація, яку оцінюють*.

Шкала категорії оцінки представлена у вигляді опозиції позитивної та негативної оцінки, тобто протиставлення «схвалення» й «засудження».

За словами Ю. В. Серишевої, «... для економії мовленнєвих зусиль людина створює комплексні одиниці, що поєднують в собі ряд семантичних ознак і позначають одночасно кілька параметрів явища, яке називають» [12, с. 18]. Саме тому оцінна семантика може реалізуватися безпосередньо дієслівною лексемою (*набазікала, набідокурили, набаламутити*) або за допомогою вставлених конструкцій, що містять оцінку й емоційно-експресивні зауваження автора. Суб'єкт оцінки використовує негативні судження з різним ступенем інтенсивності. Серед них виділяємо ситуації із судженням докору, осуду, звинувачення: «*А то бач, що наробила: Кинула малого На розпутті, та й байдуже...*»; «*А де ж ти діла паляницю? Чи, може, в лісі хто одняв? Чи попросту – забула взяти? Чи, може, ще не напекла? Е, сором, сором, лепська мати!*» (Т. Шевченко).

О. О. Селіванова розглядає оцінку як складник конотативного компонента семантичної структури мовної одиниці, що презентує ставлення мовців до позначеного за шкалою абсолютною шкалою «добре-нейтрально-погано» [13, с. 438].

Розмежування кумулятивної семантики на позитивну, нейтральну та негативну стає можливим після простеження відношення суб'єкта до висловлюваного. Так, певна оцінка може бути закладеною в семантиці самого слова (ідіоматичного висловлювання тощо), а може нашаровуватися на основне значення в контексті. Досить часто кумулятивні дієслова вживаються для негативної оцінки «занадто багато»: *наговорити, навезти, находитись тощо*. Напр.: *Він був захоплений і наговорив мені силу-силенну слів... (М. Слабоштицький)*. Якщо розглядати кумулятивну дію через суб'єктивне ставлення до неї носія мови, то можемо умовно виділити основні типи:

Негативна кумулятивність – це накопичення небажаних дій (*набешкетувати, набазікати, нашмагати*), дієслівні лексеми, як правило, прямо вказують на негативне сприйняття результату дії мовцем. Напр.: *Дарина сама вкладає Гната і щось йому вичитує: набешкетував мабуть (В. Стельмах)*;

Э...сестрица, много:
Три указа накаркала
На одну дорогу...
(Т. Шевченко).

Негативна оцінка часто підсилюється характеристикою виконавця дії:

«...Наплювали На тебе, чистую, кати...» (Т. Шевченко). Особливе місце в мовних актах займають оцінні фразеологічні вирази з яскраво вираженою негативною оцінкою результату дії: «Намолола сім мішків гречаної вовни!», «Наговорити повні вуха» [16, с. 163].

Префікс *по-* може приєднуватися до дієслів кумулятивного способу дії для експресивного вираження негативної оцінки результату виконаної кимось дії, напр.: *понакидали*.

Нейтральна кумулятивність – накопичення результату дії, що не викликає в мовця яскраво виражених позитивних та негативних емоцій (*набальзамувати, назбирати, накопати тощо*). Напр.: *Щасливий то час, коли встигаєш і навчитись, і набавитись досхоchu, а днєві все ще кінця-краю не видно* (В. Гжицький). Оцінна семантика за такими лексемами не закріплена, ми її шукаємо безпосередньо в контексті: *Снігу напало на мокрий тротуар! Так гарно!* (Ситуація оцінюється зі знаком «+»). Нерідко перехідні дієслова здобувають додаткові відтінки в семантиці: «...Срібла, золота насиплю Я співцеві дорогому!...» (Леся Українка). Дієслово «насипати» в складі словосполучення «насипати срібла/золота» отримує значення «подякувати».

Позитивна кумулятивність (оцінка результату дії зі знаком «+») виражає результат дії, що є очікуваним, приємним (*напестити, націлувати, набавити, навеселити, навтішатись*). Напр.: *А навтішавишсь Борьком, заходилася цілувати невістку та дякувати їй, що отак догодила, що такого онука гарного привела* (Г. Тютюнник).

Дослідження специфіки вставних та вставлених конструкцій було предметом наукового зацікавлення у працях В. В. Виноградова, А. Б. Шапіро, А. І. Анікіна, Т. В. Акимової, А. Ф. Прияткіної та ін. Вставні слова допомагають оцінити ситуацію на рівні тексту. Зокрема, для кумулятивної семантики характерним є вираження емоційної оцінки повідомлюваних фактів чи явищ дійсності з боку того, хто їх сприймає. Прикладами можуть бути: на жаль («→»), як на біду («→»), на радість («+»), на щастя («+») та ін. У такому випадку нейтральна кумулятивність дієслова може отримувати різні відтінки оцінної семантики: *На радість батькам, назбирали повні кошики ягід*. (Оцінка дійсності зі знаком «+»); *На жаль, назбирали небагато грибів*. (Оцінка дійсності зі знаком «→»).

Дифузність семантики таких дієслів пов'язана зі здатністю оцінних виразів змінювати оцінку результату дії з «+» на «→» та навпаки. Дієслово «натворити» дістає яскраво вираженої негативної семантики після емоційно-експресивної характеристики виконавців дії: *«Добра таки чимало натворили, Чимало люду оголили Оці сатрапи ундіра...»* (Т. Шевченко). Словосполучення «натворити добра» тут уживається в переносному значенні.

Кумулятивний спосіб дії утворюється і від перехідних (*накупити, наробити*), і від неперехідних дієслів (*набешкетувати, надихати*). Негативне ставлення до результату дії вираженої *перехідним* дієсловом кумулятивного способу дії часто визначає додаток: (*наробити добра* «+») *наробити вареників* «0», *наробити лиха* «→»).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналізуючи оцінний компонент семантики дієслів кумулятивної дії, їх можна умовно поділити на дієслова негативної, нейтральної та позитивної кумулятивності, які виражають ставлення суб'єкта оцінки до об'єкта оцінки. Суб'єктивна модальність, виражена вставними конструкціями й емоційно-експресивними зауваженнями авторів, відіграє важливе значення в дослідженні контекстуальної семантики. Перспективним є подальше дослідження способів вираження оцінки в кумулятивних конструкціях лексичного, синтаксичного і фразеологічного рівнів, що суттєво доповнить теорію функціонально-семантичних категорій з'ясуванням діапазону їхніх функцій у системі мови та реалізації їхньої семантики в мовленні.

Джерела та література

1. Бондарко А. В. Функциональная грамматика / А. В. Бондарко. – Л. : [б. и.], 1984. – 240 с.
2. Всеволодова М. В. Функционально-семантические поля и функционально-семантические категории (К вопросу о структуре содержательного пространства языка) / М. В. Всеволодова // Лінгвістичні

- студії : зб. наук. пр. – Вип. 15 / [уклад. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 34–43.
3. Леута О. І. Семантико-синтаксичні параметри українського дієслова / О. І. Леута. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 404 с.
 4. Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма / Е. И. Горошко. – Москва; Харьков : ИД ИНЖЕК, 2003.
 5. Лазаренко С. И. Синтаксические способы выражения речевой оценки / С. И. Лазаренко // Русская филология. Украинский вестник. – 1994. – № 4. – С. 6–9.
 6. Лопатин В. В. Русская словообразовательная морфемика. Проблемы и принципы её описания / В. В. Лопатин. – М. : Наука, 1977. – 315 с.
 7. Моїсеєва Ф. А. Моральна оцінка на аксіологічній шкалі / Ф. А. Моїсеєва // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. – Житомир : ЖДУ, 2004. – С. 186–189.
 8. Новий тлумачний словник української мови / [уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2001. – 864 с.
 9. Овсієнко Л. О. Функціонально-прагматична сутність оцінки як категорії дискурсу та основні підходи до її вивчення / Л. О. Овсієнко // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2010. – Вип. 10. – С. 184–187.
 10. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 314 с.
 11. Русанівський В. М. Структура лексичної та граматичної семантики / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1988. – 232 с.
 12. Серышева Ю. В. Многоприставочные глаголы с накопительной семантикой в аспекте психолингвистического эксперимента / Ю. В. Серышева // Вестн. Томск. гос. ун-та. – 2012. – № 364 (ноябрь). – С. 18–21.
 13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716с.
 14. Сидоренко Т. М. Кількісні способи дієслівної дії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. М. Сидоренко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005. – 20 с.
 15. Тимофєєва І. С. Оцінні значення конструкцій із предикатами фізичного стану / І. С. Тимофєєва // Мовознавчий вісник: зб. наук. пр. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2010. – Вип. 10 – С. 244–247.
 16. Фразеологічний словник української мови : в 2-х кн. Кн. 1. / [за ред. Л. С. Паламарчука]. – К. : Наук. думка, 1993. – 528 с.

Котенко Вікторія. Оценочный компонент в семантической структуре глаголов кумулятивного способа действия. На современном этапе лингвистических исследований микроструктура лексики со специфической семантикой кумулятивности требует изучения как функционально-семантическая категория. Целью статьи является изучение оценочного компонента в структуре семантики глаголов кумулятивного способа действия. Основные методы исследования – описательный, сопоставительный и структурно-семантический анализ. Результатом исследования стало условное разделение кумулятивных глаголов на позитивные, нейтральные и негативные. Дальнейшее исследование способов выражения оценки в кумулятивных конструкциях лексического, синтаксического и фразеологического уровней существенно дополнит теорию функционально-семантических категорий и расширит диапазон их функций в процессе реализации их семантики.

Ключевые слова: функциональная грамматика, кумулятивная категория, кумулятивная семантика, оценочный компонент семантики, позитивная/нейтральная/негативная кумулятивность.

Kotenko Victoria. Evaluative Component in the Semantic Structure of the Verbs of Cumulative Mode of Action. At the present stage of linguistic research cumulativity requires a detailed study as a functional and semantic category. The purpose of this article is to study the evaluative component in the semantic structure of the verbs of cumulative mode of action. The basic research methods are descriptive, comparative, structural and semantic analysis. The result of the study was the conditional division of cumulative verbs into positive, neutral and negative from the point of view of subjective modality. Further research of the ways of expression of evaluation in cumulative structures of lexical, syntactic and phraseological levels will substantially supplement the theory of functional semantic categories and expand the range of their functions in the process of implementing their semantics.

Key words: functional grammar, cumulative category, cumulative semantics, evaluative component of semantics, positive/neutral/negative cumulativity.

Стаття надійшла до редколегії
21.05.2013 р.